

Meerenberg

In het landschap

**Landgoed en psychiatrie 160 jaar samen,
zorg om mens en omgeving.**

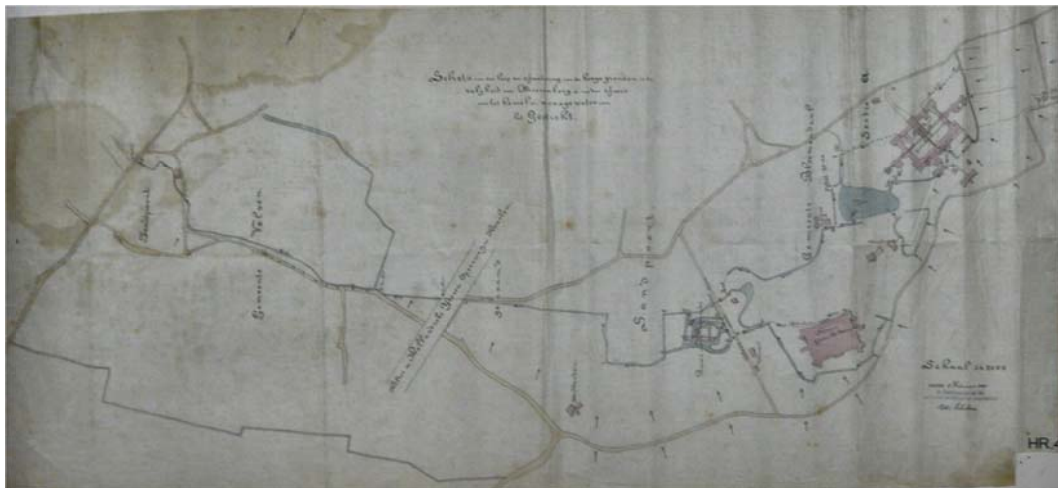
Door Pieter van Twuyver
voormalig conservator Museum Meerenberg

Het Gesticht Meerenberg in het Landschap.

PvTwuyver meerenberg in het landschap

Bij aanvang van de bouw van het voormalig gesticht Meerenberg, in 1846/47 is er door bouwheer J.D. Zocher (die door de regenten steevast Zogger genoemd wordt) rekening gehouden met de vorm van het landschap vooral de ligging tussen twee oude strandwallen. Dit maakte dat het middenterrein altijd met het nodige respect is behandeld gebleven, dat wil zeggen dat er steeds rekening gehouden is met de stroomrichting van de beek die het landschap van zuid naar noord doorstak en een bijdrage leverde aan de vulling van het romantische meertje midden op het terrein (door sommigen abusievelijk ook wel een restant van een vroege Rijnarm genoemd).

Uit oude kaarten zien we dat de bebouwing altijd de randen van de strandwallen heeft gezocht. Zocher verbouwde in 1847 de oude villa uit ca. 1585 (A'dams archief) met het nog bestaande voorste deel. De serre, door Abraham van der Linde, is er met het directeurschap van Dr.C.J.van Persijn aangebouwd. Het achterdeel is na zware beschadiging weer geheel heropgebouwd in zijn oorspronkelijke vorm, zoals foto 's, uit de tijd van Directeur van Deventer laten zien. Het middenterrein heeft vanaf de vroege bewoning bleekvelden en tuinbouw tot functie gehad. Tot voor kort betrof het nog een intact zijnde eenheid van Cloeckendael /Meerenberg als Blekerij met bleekvelden en gietsloten. (album v Walsem Dc 69 en Ad 99) Het zuivere duinkwelwater kwam bijna drinkbaar in de westelijke beekarm. Heden rest hiervan een soort van moeras dat in niets meer lijkt of te maken heeft met de oorspronkelijke waterhuishouding (zie de waterloopkaart 1892 archief Het Dolhuys en albums v Walsem en v Deventer)

De westelijk terreinzijde tussen de beukenlaan en de bergweg heeft een kwetsbare en steile hoge duinrand. Het was door de heer A. Jonker (opzichter parken en terreinen provincie N-H 1937-1977) absoluut aan een ieder verboden deze te beklimmen ter bescherming van de met mos begroeide hellingen. Wel bestond er een pad uit de 19^e eeuw (foto album van Walsem 06) dat schuin omhoog liep en bij de waterput boven op het duin uitkwam. Deze waterput leverde extra druk op de leidingen in het gesticht van de hogere slaap- en wasgelegenheden.

Aan de voet van wat in de volksmond de jonge duinen werd genoemd, loopt door het gesticht de beukenlaan, parallel hieraan ca 1 a 2 meter liep de buerweg (foto 25 serie 1900) een eeuwenoude noord zuid verbinding en postweg. Het gesticht trok rond 1850 zoveel bekijks, dat het storend werd voor de bewoners.

Men maakte er in Haarlem en omstreken een gewoonte van om op zondagen te gaan "aapjes kijken in het gekkenhuis". Dr. B.H. Everts toenmalig geneesheer directeur heeft dan opdracht gegeven een omleiding in de bergweg te maken .(tekening Pieter Plas archief Het Dolhuys)

Het gehele stuk tussen Beukenlaan en Bergweg kwam vrij als zusterduin, een rijkelijk begroeid binnenduinrandbos. Het directe gebied rondom de villa Meerzicht was daarvoor

bekend als boomgaard van Cloekendael, naar het woonst van Floris Naningh Cloeck de eerste bewoner van de hofstede. In december 1627 is er een opmerkelijke ontdekking gedaan door Mees Aerts de knecht van Cloeck, die een vreemde patroon ontdekte bij het omhakken van een appelboom, dit zou de geschiedenis ingaan als het wonder van Cloeckendael (beschreven door Samuel Ampsing, Gonnet en B. Sliggers)

Bij dit gebied behoren ook de vaak beschreven en gezochte Blauwe trappen op het duin naar de toenmalige belvedère. (F.van Geldorp en J.van Venetien)

Als er in 1853 binnen 4 jaar na de opening een eerste uitbreiding noodzakelijk is, wordt er eerst een plan afgekeurd. Het ontwerpplan van de toenmalige architect Abraham van der Linde is het enige wat genade kan vinden in de ogen van de directeur B.H.Everts, omdat er dan pas op de juiste wijze de Non-restraint behandeling kon worden toegepast en dat dit plan tot vermindering van overbevolking van de lagere klassen leidde. Zowel aan de noord- als aan de zuidzijde worden vleugels aangebouwd in de lengte richting van de strandwal, het is in deze bouwfase dat klokkentoren rasterwerk en 2^e gashouder tot stand komen, naast de plannen voor de kerk en kapel 1856.

Dat het water hier in dit gebiedsdeel een voorname rol speelde valt mede te verklaren uit het gegeven dat de volgende watervoorzieningen allen werden getroffen aan de voet van de zeer hoge duinrug. Als er in 1885 een geheel nieuw gesticht in Carré vorm is gebouwd voor ca. 400 mannen en vrouwen is deze watervoorziening van eminent belang. Hierbij horen ook de stookgelegenheden met pijp, en water bassins.(album v Deventer Ad 83, 84) Zij bevinden zich tegen de duinrand aan de noordzijde in het gebied van het voormalige Bloemendaals Begin en de werf van Valckenburg ("Rust en Onrust" en later begraafplaats) ondanks alle aanpassingen in het gebied blijven de kwetsbare zichtassen gespaard.

Uitbreiding van het gesticht met bijna 60% opname capaciteit ,vraagt een andere aanpak van tewerkstelling en economie .Er wordt intensief in de tuinderij gewerkt, varkens gehouden en op het

PVTwuyver meerenberg in het landschap

middendeel komen werkplaatsen, schuren en de Bioloog (afvalwater en vuilverbranding) Op de plaatsen aan de noordzijde spelen recreatie en werkgelegenheid een belangrijke rol, de hertenkamp, fazanterie en gymnastiekplek. Op deze plaats moet er in 1960 ruimte gemaakt worden voor een geavanceerde psychiatrisch- neurologische kliniek, dit heeft plaats na het grote succes en intensieve gebruik van de psychofarmaca na 1953.

Het is de toenmalig directeur J. Nijboer geweest die later verklaarde, dat dit het enige gebouw (Brederode kliniek) uit de twintigste eeuw met een meer permanent karakter is geweest, dat minder gelukkig tussen de strandwallen gebouwd was. A. Jonker heeft in de plannen van Bouwer "Narold" nog een verbetering aangebracht, door het geheel enige graden te draaien, zodat eraan beide zijden van het gebouw een paar monumentale beuken gespaard konden blijven. Deze zijn door de volgende beheerders rücksichtslos omgehaald. Latere planning van de 'ingang met opname kantoor' aan de oostzijde is niet doorgegaan in verband met de toen al bestaande verhuisplannen naar Amsterdam. Wel is in 1974 de poort verplaatst van de oude ingang naar de huidige.

Het is aan deze noordzijde van het terrein dat in verschillende verbouwing en veranderingsfasen de hertenkamp moest verdwijnen om plaats te maken voor de Brederode kliniek. Bij aanvang van de bouw leverde dit diverse voorwerpen op uit een langer verleden. Dit gebied op de begrenzing van het oude "Bloemendaals begin" en de "Werf van Valkenburgh" was eerder in gebruik geweest. Gevonden werd o.a. paardenkluisters, enkelboeien, hoefijzer stenen kogels en een dolkkling. (overgedragen aan archeologie van de provincie N-H) Bij restauratie door archeoplan te Delft kregen we de in formatie, dat deze objecten zo dicht bij een kasteel gevonden, daar iets mee te maken moeten hebben. Enkelboeien duiden soms op terechtstellingsplaatsen of galgenbergen aldus onze deskundige zegsman. Naast deze objecten zijn er een 50 tal vondsten van ver voor de "Meerenberg" periode uit de grond overgedragen.

Van af het prille begin 1850 en gedurende zo'n ca. 100 jaar zijn er begraafplaatsen geweest aanvankelijk de oostzijde van het terrein aan de Meerenbergse weg. Deze kerkhoven zijn nog steeds in tact, maar zijn beperkter van omvang en met enige knekelputten. De laatste begraaving heeft hier in 1954 plaatsgevonden. In 1974 als ruiming van de oude begraafplaats maar voor een klein deel plaats kan hebben, vind er wel een ontmanteling plaats. Alle graven worden intact gelaten en de meeste stenen (zerken) worden op stapel gezet, om later als verzwaring onder de weg te worden gebruikt (t.o. Am)

Men heeft van de oude begraafplaats het katholieke deel in 1890 verplaatst, naar de zogenoemde woeste gronden aan de bergweg, en een deel in 1937 weer terug geplaatst. Dit was nodig voor de bouw van het nieuwe zusterhuis.

Bij de inrichting van de huidige situatie is men aan de zuid- westkant op de voormalige katholieke en joods kerkhof gestoten (Foto s album v Deventer v Walsem) op korte afstand hiervan lagen de “Besmettelijke barak” en het anatomie gebouw 1877. Bij de bouw van het nieuwe zusterhuis, blok 1 in 1937 is een deel van dit kerkhof ontruimd en een deel van de graven verplaatst naar de vroegere oude begraafplaats, het katholieke deel aan de binnenzijde. Het grootste deel der graven is verder afgedekt. Daarnaast is een grote put gemaakt voor “industriële” afval schade en breuk etc.

De “Besmettelijke barak” is na de verbeterde medische kennis verdwenen en in latere instantie ca. 1930 is “Carpe diem” daar verzezen een verblijfplaats voor tuinploegen bij slechte weersomstandigheden en een grote opslag voor materialen, gereedschappen en winterreserve.

Deze en andere locaties kregen hun belangrijke functies tijdens het directeurschap van Dr. W.M v.d.Scheer die belangrijke vernieuwingen in de Nederlandse psychiatrie invoerde met het ontwikkelen van de arbeidstherapie. Het is in de crisistijd tijdens het interbellum dat hij er in slaagt met een minimum aan personeel, een maximum aantal patiënten aan het werk te krijgen. Belangrijke plaatsen hiervoor waren het Koetshuis, Parkzicht, tuingebouw, technische dienst en therapie, tabaksschuur, “ Bioloog”, varkensstallen ook een deel van de Villa “Meerzicht” is intensief betrokken geweest in meerdere vormen van arbeidstherapie en ontspanning.

De grote verandering aan het einde van de 19^e eeuw en de herinrichtingen ontstonden nadat Dr. J. van Deventer gestart was met het officieel opleiden van verpleegkundigen en hun op andere wijze te huisvesten. In 1898 komt het eerste zusterhuis van ons land (Poggenbeek) gereed en als deze te klein blijkt komt er een nood barak bij de dan nieuwe begraafplaats (luchtfoto) .

Geheel aan de grens van het gebied wordt het nieuwe zusterhuis opgetrokken en wel in 3 fasen eerst wordt in 1937 de barak afgebroken, en blok 1 gebouwd. In 1939 komt blok 2 daar voor meer in de richting van de bergweg. Beiden hebben grote kelders die in de oorlog een goede schuilplaats geboden hebben aan de honderden patiënten, tot zij in 1943 moesten evacueren. Na de oorlog wordt in 1951 het middenstuk van het zusterhuis er tussen gebouwd . Als het na 1980 het geheel aan de dan bestaande eisen tot kliniek is verbouwd, komt hierin de behandeling van patiënten voor resocialisatie van mannen en vrouwen, het behoud deze functie tot 1997.

Het gebouw kan als kliniek, behuizing en bewoning nog altijd met alle andere woonvormen in de psychiatrie wedijveren. Dan volgen de grote verhuizingen naar Amsterdam.

PVTwuyver meerenberg in het landschap

Zusterhuis blok 1 1937

Paviljoen 1860 na verbouwing 1974

Een vermeldenswaardig complex, is de eigenlijke eerste uitbreiding buiten het gebouw, dan genoemd het "Paviljoen" in 1860 in hier plaats voor ca. 90 bewoners met meer lichamelijke kwalen en een aantal met epilepsie. Voor dit gebouw verreizen 2 kleine complexen in de zelfde stijl n.b. anatomie en klein zusterhuis. Aan de noord achterzijde van het hoofdgebouw hebben jaarlijks kleine en grote aanpassingen plaats, al naar gelang de bevolking of bewoning dit verlangd. De eerste gashouders komen daar, naast het gebouw, warmte en stoken is dan nog een groot probleem. Aan de zuidzijde komt er een behoorlijk grote wasserij toegerust voor het aantal groeiende bewoners, het vuilwaterprobleem en de fecaliën afvoer vormt een groot obstakel en is menig maal twistpunt met omwonenden. Het anatomie gebouw al meer dan 135 jaar oud is nog bijna in de originele staat. Het is gebouwd nadat er obducties werden gedaan in een studie ruimte van het hoofdgebouw, voor onderzoek in de (hersen)anatomie en laatste bezoekplaats voor familie. Het is altijd als onderzoek ruimte ingericht geweest en in latere tijden aangepast aan nieuwere inzichten tot ca. 1985. Daarna heeft het een plaats gekregen binnen de opleiding van verpleegkundigen, waarvan het centrum tot dan vanaf 1892 in het zusterhuis en later Paviljoen/ POC was gehuisvest.

Als Het zusterhuis van Poggenbeek 1898 aan de achteruitgang komt , herkent men de beslotenheid van het zogenoemde Achterplein. Hierover loopt in aansluiting op het spoorwegnet een eigen smalspoor , dit kan alle afdelingen van goederen en diensten voorzien en tevens aansluiten op de spoorlijn Haarlem Alkmaar. Dit heeft de overgang van olie op kolengas mogelijk gemaakt en tot verplaatsing van de Gashouders naar de zijde het meertje geleid. Midden op het terrein komt de kolenoverslag en het spoortracé dat hiervoor gebruikt is. Het tracé is in het sleutelbos nog altijd herkenbaar. De Eerste gashouder al na 3 jaar aangevuld met een 2e voorzag het gesticht de eerste jaren van licht en warmte. Door het ontbreken van jaarverslagen met gegevens over deze materie zijn veel details over de technische problemen van de eerste jaren onbekend gebleven maar met name verwarming en gaslicht heeft voor veel hoofdbrekens gezorgd.

Boven de achteringang van het gebouw heeft sinds de opening op 21 okt 1869 een grote ontspanningszaal "Musis Sacrum" bestaan . Alle grote inpandige evenementen hebben hier plaats gevonden tot voor kort was deze zaal en directe omgeving nog geheel intact. Annex hieraan bevond zich de uit 1853 stammende Katholieke kapel, deze was over de gang heen gebouwd en was later in gebruik als wisselruimte voor alle mogelijke actie en opslag.

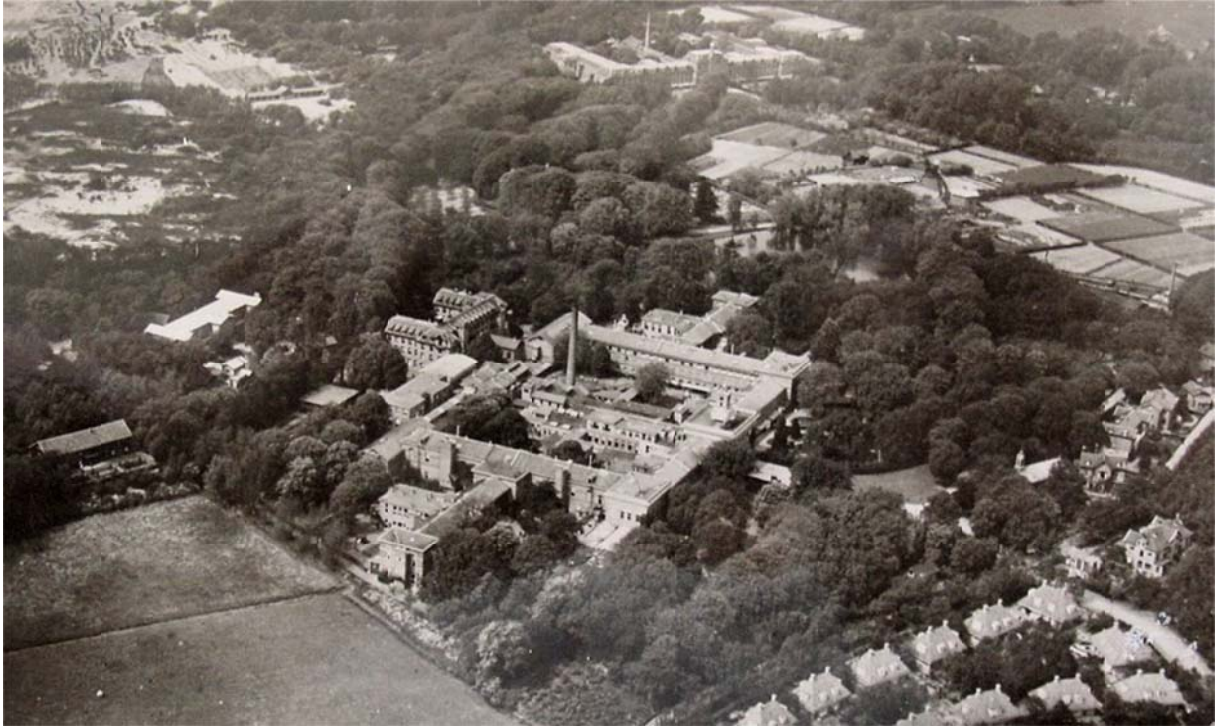
Pas in 1959 na 90 jaar heeft men besloten voor Musis Sacrum een nieuwe ruimte te bouwen en wel bijna recht tegenover de ingangslope. Deze zaal met alle schouwburg en bioscoop faciliteiten voor ca. 500 personen, kon alle vergelijkingen met zalen uit middelgrote steden met glans doorstaan. Wekelijks en soms met grotere frequentie waren er films of voorstellingen. Overdag in gebruik als ontmoetingsruimte en verkoop van therapie goederen en lekkernijen en als bezoekers centrum. Gedurende een aantal jaren heeft de zaal als uitwijkplaats dienst gedaan, wanneer het weer te slecht was om in het Bloemendaals openlucht theater te spelen. Musis Sacrum heeft maar ca. 35 jaar dienst gedaan en is na een geweldvolle kraakactie volledig door brand verwoest.

Musis Sacrum direct na de bouw in 1959/ 60

Het is door de intensieve bewoning en bevoorrading hierheen nodig geworden dat er een verkeersplan komt, een weg met een eenrichting verkeer zonder dat dit gevaar voor bewoners en personeel oplevert. Deskundig advies hierover komt van Jhr.Mr.de Ranitz die zich daarbij verder lovend uitlaat over de toestand van het gehele park. Dit verkeersplan is uitgevoerd zonder ook maar één boom te laten sneuvelen, en heeft tot de verhuizing naar Amsterdam dienst gedaan.

Van het oorspronkelijke Zocher en Springer ontwerp van het gebied, is naast enige hoofdpunten, zoals de zichtlijnen en een summiere loop van nog enkele paden, helaas niet veel meer over. Van de door Zocher zorgvuldig bewaarde oudere samenhang in het landschap is zelfs voor bekenden niets meer terug te vinden. Door vergraving van rellen, sloten en extra wateraanleg is de oorspronkelijke situatie bijna geheel teloor gegaan, daarom is het verheugend dat een deel van de stervormige lanen van "Bloemendaals Begin" herkenbaar gebleven zijn.

Luchtfoto van Meerenberg ca. 1925

Bronnen:

Meerenberg Archief Het Dolhuys

Meerenberg , fotocollectie RA N-H

C. Druyvesteyn, Meerenberg historisch overzicht 1897

1849-1949 Meerenberg gedenkboek

J.Vijselaar, Kranzinnigengesticht 1992

J. Vijselaar, enkele reis Meerenberg

J,Vijselaar. Verloren gewaad

J.Vijselaar, G.Blok, G. Boschma, H. Danner, Gesticht in de Duinen. 1998

P.van Twuyver, Catalogus Meerenberg collectie sectie Kaarten en Fotografie

P.van Twuyver, Meerenberg 150 jaar 1999

A. Jonker, Nagelaten aantekeningen en memo's.

J.van Venetien, Hart van Kennemerland. 60 jaar Hoogovens 1968

F.van Geldorp, Santpoort 't Playsante buyten

L.H. Albers, Landgoederen van Zuid Kennemerland 1984

Pieter van Twuyver,

28 maart 2012

Op de artikelen van de heer Pieter van Twuyver op deze Internet Site rust Copyright.

Overname van informatie (tekst en afbeeldingen) is niet toegestaan

Voor vragen over de artikelen van de heer Pieter van Twuyver kunt u contact opnemen met:

pieter.van.twuyver@hetnet.nl